

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/pub/aruibfdergisi>

II. Meşrutiyet dönemi Türkçülük fikrinin gelişimi

The development of the idea of Turkism in the II. Constitutional Monarchy period

Fatih Koç^{a*}

^a Öğr. Gör., Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Maliye Bölümü, Ardahan, fatihkoc@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5639-5545

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru: 03 Mart 2023

Kabul: 11 Mayıs 2023

Anahtar kelimeler:

Osmanlı İmparatorluğu,

Türkçülük,

Fikir Akımları,

Fikir Adamları,

Modernleşme

Makale türü:

Derleme makale

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 03 March 2023

Accepted: 11 May 2023

Keywords:

Ottoman Empire,

Turkism,

Movements of Idea,

Intellectuals,

Modernity

Article type:

Review article

ÖZET

1699 Karlofça antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti'nde başlayan gerileme devri 1789 Fransız Devrimi ile birlikte yerini dağılma devrine bırakmıştır. Bünyesinde farklı birçok etnisiteden millet barındıran Osmanlı İmparatorluğu, özellikle 19.yüzyıl ile birlikte Avrupa'da gelişen Milliyetçilik akımları nedeniyle ciddi toprak kayıpları yaşamıştır. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu tarafından Avrupa devletlerinin kendisinden ilmi, askeri, ekonomik ve diğer birçok alanda gelişmiş olduğu fark edilmiştir. Toprak kaybının ve gerilemenin önüne geçilemek ve devleti ayakta tutabilmek için Osmanlı İmparatorluğunda bu dönemde bazı modernleşme hareketleri doğmuştur. Bunlar; Osmanlıcılık (ittihad-ı anasır), İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük'tür. Bütün bu fikir akımlarının ana hedefi imparatorluğun kurtarılmasıdır. Çalışmada özellikle Balkan Savaşlarının olumsuz etkileriyle de doruk noktasına ulaşan Türkçülük akımı ele alınacaktır. Literatür incelendiğinde, Türkçülük akımlarının II. Meşrutiyet döneminden önce başladığı görülmektedir. Bu açıdan çalışma, Türkçülük akımlarının başladığı dönemden alınarak özellikle II. Meşrutiyet dönemi itibariyle daha fazla yoğunlaşacaktır. Bu süreçte Türkçülük fikir akımının seçilmesindeki ana gaye nedir? Hedeflerinden bir tanesi de Turan Ülküsü olan Türkçülük akımı teorisine sadece imparatorluk sınırları içinde değil Turan Coğrafyasının diğer bölgelerinde yaşayan insanların ve mütefekkirlerin de önemli katkıları olmuştur. Çalışmada Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde ve dışında yaşayan fikir insanlarının Türkçülük fikrine katkıları ve Türkçülük akımının özellikle 1900-1920 yılları arasında dönemde nasıl başat akım olduğunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

The period of decline in the Ottoman Empire, which started with the 1699 Treaty of Karlowitz, left its place to the period of disintegration with the French Revolution of 1789. The Ottoman Empire, which contained many nations from different ethnicities, experienced serious land losses, especially due to the Nationalism movements that developed with the 19th century. In this process, it was noticed by the Ottoman Empire that the European states developed themselves in scientific, military, economic and many other fields. In order to prevent land loss and regression and to keep the state alive, some modernization movements emerged in the Ottoman Empire during this period. These are Ottomanism (ittihad-ı anasır), Islamism, Westernism and Turkism. The main goal of all these currents of ideas is the salvation of the empire. In the study, the Turkism movement, which reached its peak especially after the Balkan Wars, will be discussed. When the literature is examined, it is seen that Turkism movements started before the Constitutional Period II. In this respect, the study will focus more on the Constitutional Period II, taken from the period when Turkism movements began. In this process, what is the main purpose in the selection of the Turkism idea? Alongside those living within the borders of the empire, other people and thinkers who lived in other parts of the Turan Geography have made significant contributions to the theory of the Turkism movement, one of whose ideas is the Turan ideal. The aim of this study is to reveal the contributions of intellectuals living in and outside the borders of the Ottoman Empire to the idea of Turkism and how the Turkism movement was the dominant trend, especially in the period between 1900-1920.

* Sorumlu yazar / Corresponding author

E-posta / E-mail: fatkub@gmail.com

Atf / Citation: Koç, F. (2023). II. Meşrutiyet dönemi Türkçülük fikrinin gelişimi. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 82-91. <http://doi.org/10.58588/aru-ifeas.1259728>

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğunda 17.yy. ile birlikte başlayan gerileme devri 19.yy.'da yerini dağılma devrine bırakmıştır. Fransız Devriminden sonra başlayan milliyetçilik akımları Osmanlı İmparatorluğunda 19.yy.'ın sonu ve 20.yy.'ın başında ciddi toprak kayıplarına ve siyasi bunalımlara sebep olmuştur. Milliyetçilik fikri, özellikle emperyalist güçler tarafından Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün parçalanması için bu dönemde daha fazla kullanılmıştır (Doğan, 2016). Napolyon'un 1798'den sonra Mısır'ı işgali ile başlayan bunalımlı süreç, Yunanistan'ın 1829'da Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın 1878'de bağımsızlığını elde etmesi ile devam etmiştir. Bu dönemde Rusya ile girilen savaşların kaybedilmesi, yabancı devletlerin imparatorluğun içişlerine sürekli müdahale etmek istemesi ile sonuçlanmıştır. "Sonuçta savaşlar yırtıcı düşmanlıklar yaratan ve kazananı kendinden geçiren zevklerdir" (Topçu, 2016). İşte bu yüzden İmparatorluk bu dönemde kaybettiği savaşların da etkisiyle farklı etnisiteden bulunan milletlere 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ile birlikte çeşitli haklar getirmiştir. Görünüşte ki amaç gayrimüslim tebaanın imparatorluğa bağlı kalmasını hedeflemek olsa da bu reformlar devletin bekası için mecburen yapılmıştır. Batıda gelişen milliyetçilik akımlarına karşı imparatorlukta önce Osmanlılık fikri sonrasında ise İslamcılık fikri ortaya atılmıştır. Fikri ortaya atanların ilk amacı "devleti nasıl kurtarabiliriz" düşüncesi olmuştur. Bu anlamda bu kişilerde Osmanlı Milliyetçisi olarak kabul edilebilir (Zürcher, 1987). Osmanlılık fikrinin ortaya atılmasında Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile birlikte 1869 Tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nin önemi büyüktür. Bu düşünceye göre, imparatorluk sınırları içinde yaşayan her milletin mensubu sosyal bir sınıf ayrımına tabi tutulmadan devletin asli vatandaşı olacaktır. Bireyler sultanın kulu değil artık devletin vatandaşı olacaktır (Yetim, 2008). Özellikle Fransa'nın istekleri doğrultusunda hazırlanan bu yasa ile imparatorluk içinde farklı etnisiteden oluşan grupların bir 'Osmanlı' potasında eritilmesi amaçlanmıştır (İmbert, 1909). Ancak Osmanlılık ve İslamcılık fikirleri daha sentetik kabul edilen Milliyetçilik/Türkçülük (Doğan, 2016) akımının oluşturduğu etkiyi oluşturamamıştır. Neticesinde imparatorluğun kurtarılması hususunda genel kabul gören fikir akımı Türkçülük/Milliyetçilik olmuştur.

2. II. Meşrutiyet Öncesi Türkçülük/Milliyetçilik Hareketleri

Bu bölümde, firmaların kâr payı dağıtım politikalarını etkileyen değişkenlerin tespit edilmesine yönelik Türkiye'de, gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde yapılan araştırmalar incelenecektir. Bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, analizde yapılacak modellerde kullanılacaktır.

II. Meşrutiyet öncesi Türkçülük hareketleri daha çok dil ve edebiyat

alanında yaşanan gelişmeler ile şekillenmeye başlamıştır. Dil ve edebiyat alanındaki gelişmelerin yanı sıra bu dönemde kültür ve siyasi alanda da gelişmeler bulunmaktadır.

2.1. Dil ve Edebiyat Alanındaki Gelişmeler

Türkçülük fikri özü itibarıyla Türk Dilinin etkisiyle uzun ve zengin bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla Türkçülüğü sahip olduğu vasıflarından ayrı tanımlamak gerekir (Çalık, 2016). Türkçülük "Tarihi süreç içerisinde öz-kök ve soydan gelmiş töre, dil ve kültür birliği amacını benimsemişlerin öz varlık ve ülkü ortaklığıdır" (Meram, 1969). Ziya Gökalp'e göre Türkçülük; Türk ulusunu yükseltmektir (Gökalp, 2015). Türkçülük; "Ne kavim, ne ümmet, ne de ahali Türkçülüğüdür. Türkçülük demek, Avrupa medeniyeti içinde bir Türk harsı meydana getirmektir. En mukaddes şahıs Peygamber, en mukaddes kitap Kuran, en mukaddes mabet Kâbe kalacak. En güzel lisan Türkçe'dir. Musiki ve edebiyatta Türk güzelliği tecelli edecektir" (Sav, 2001). Türkçülük; "Türk Milletinin tehlikeye düşen varlığını korumak, milleti uyandırmak için yapılan bir harekettir" (Cansever, 1962). Türkçülük, Türklüğü yükseltmektir (Ertürk, 1971).

Türkçülük fikrinin Osmanlı İmparatorluğunda filizlenmesi, Yeni Osmanlılar hareketine kadar götürülebilir. Türkçülük fikri diğer birçok ulusçuluk akımlarında olduğu gibi ilk olarak dil ve edebiyat alanlarındaki çalışmalar ile başladığı kabul edilmektedir. Türkçülüğün/Milliyetçiliğin Osmanlı'ya girişinde oryantalizmin¹ ve dolayısıyla şarkiyatçıların etkisi büyük olmuştur. Türkoloji alanındaki ilk çalışmalar Avrupa'daki Türkologlardan Fransız Abel Remusat (Orkun, 1977), Silvestre de Sacy Deguigne, Arthur Lumley Davids tarafından yapılmıştır. Alanda etkili olan diğer çalışmaların ise Polonyalı olan Mustafa Celaleddin Paşa'nın Leon Cahun'dan çevirdiği eserleri ile Arminius Vambery' in eserleri olduğu söylenebilir (Akşin, 1980). Türkçüler için en büyük ülkü olan Turan² fikri 1839 yılında Macarlar tarafından yapılan Türk kavimlerinde kök araştırmalarında kullanılmıştır³. Türklük ilmi olan (Orkun, 1977) Türkoloji, 19. Yüzyıl şarkiyatçılığın bir kolu olarak gelişerek, Türklüğün tanımında coşkulu bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde İngiltere'nin, St. Petesburg'da ki Türk dilini konuşan halkları uyandırmasının da etkisi büyüktür (Bora, 2017).

Türkçülük fikri İmparatorluğun içindeki durum nedeniyle uzun bir süre etkisini gösterememiştir. 19.yüzyıl ile birlikte yüzyıllardır "İslamcı" bir kimliğe sahip olan Osmanlı; dil, edebiyat, siyaset, kültür ve ideoloji alanında merkezi noktalarının aşınması nedeniyle geleneklerini milli norm ve değerlere uygun bir şekilde devam ettirmeye mecbur kalmıştır (Türkdoğan, 2004). 19. yüzyılda imparatorluk içindeki bir takım birleştirici politikaların izlenmesine rağmen bu süreçte yine Türkçülük fikrini yaşatacak bazı gelişmeler ve önemli hadiseler de mevcuttur. Bu süre zarfında yaşanan gelişmelere bakıldığında; Şinasi, Öztürkçe ile mısralarını yazmayı denemiştir. Ziya Paşa ise, Türklerin asıl edebiyatının divan

¹ Oryantalizm, Doğu ile (Avrupalının Batılıca deneyiminde onun işgal ettiği özel yer göz önünde tutularak) varılmış olan bir uzlaşmadır. Doğu sadece Avrupa'ya bitişik değildir; o, ayrıca Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelelerinin bulunduğu yerdir, kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dillerin membaidir, kültürel uzanımdır ve onun en derin ve en ziyade tekerür eden "öteki" (Benden başkası) imgelerinden biridir. İlaveten Doğu, Avrupa'nın (yahut Batı'nın) "karşıt imgesi", (mefhumu, şahsiyeti, tecrübesi) olarak onun kendi kendisi tesisine de yardımcı olmuştur. Ama bu Doğu'nun, hiçbir yanı hayal mahsulü değildir: Şark, Batı'nın "maddi" medeniyet ve kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. İşte Oryantalizm, kültürel ve hatta ideolojik bir açıdan, arkasında müesseseler, kelimeler (ilim, tasvirler, öğretiler, hatta müstemleke bürokrasileri ve müstemleke usulleri) kavramlar olan bir muhakeme biçimini ifade ve temsil eder.... Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur, Şark hakkındaki kanaatleri onayından

geçirir, Şark'ı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir; kısacası "Doğu'ya hakim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için" Batı'nın bulduğu bir yoldur Oryantalizm denilince akla ilk gelmesi gereken devletler İngiltere ve Fransa' (onlar kadar olmasa da Almanlar, Ruslar, İspanyollar, Portekizliler, İtalyanlar ve İsviçreliler)'dir. (Konu hakkında bkz: Edward Said, Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Kolu, Pınar Yayınları, İstanbul, 1977, s.418) (Said, 1977).

² Hüseyin Namık Orkun, Turan'ı Türklerin eski vatanları olarak kabul etmektedir. Dil birliğini bugüne kadar açık bir şekilde muhafaza eden Türklerin tabii en eski devirlerde siyasi bir vahdeti de mevcut idi. Bu vahdet Türklerin öz yurdu olan Turanda kurulmuştur (Orkun, 1977).

³ Ancak Budapeşte'de Turan Derneği 1911'de kurulabilmiştir.

edebiyatı değil halk edebiyatı olduğunu söylemiştir. Ziya Paşa bu konudaki fikirlerini hayata geçiremedi de Şinasi'nin fikirlerini Türkçe bir Sözlüğe dönüştüren Ahmet Vefik Paşa bu alanda bir çığır açmıştır (Ülken, 1992). Ahmet Vefik Paşa bilimsel bir Türkçülükten başka duygusal yönden de bir Türkçülük yaşamıştır. Öyle ki evinin bütün mefruşatı, döşemeleri ile kendisi ve ailesinin her türlü kılık kıyafeti tamamıyla Türk yapımıdır. Türkçülük fikri o kadar ruhuna işlemiştir ki; Avrupai tarzda bir terlik almak isteyen çok sevdiği kızına; “*Evime Türk yapımından başka bir şey giremez*” diyerek yaşadığı coşkuyu göstermiştir (Gökalp, 2015). Yaşadığı ruh hali ile Ahmet Vefik Paşa Türk tarihini Hicretten 5 bin sene öncesine götürmüştür. Süleyman Paşa ise Hun ve Mete kahramanlıklarını anlatmıştır. Yine bu dönemde Suavi, Arthur Lumley David'in Türk gramerine dair yazıları ile Abel Remusat ve Türkologların babası olarak kabul edilen Degunies Klaproth (Orkun, 1977) gibi Türkologların eserlerini okumuştur. Edebi alanda; Şinasi, Ziya Paşa ile Ali Suavi, şiirde; Mehmet Emin ve Rıza Tevfik, nesirde; Ahmet Hikmet eserlerini Türkçe yazmıştır (Akçura, 1928).

Türkçülük fikrinin Osmanlı Devletinde gelişme sürecine bakıldığında ülke sınırları içindeki ve dışındaki birçok fikir insanının hem kendi eserleri ile hem de devletin çeşitli kademelerinde görev yapan birçok kişiyi etkileyerek bu sürece katkıda bulunduğu görülmektedir. Örneğin; Kaşgar'dan gelen Yakup Bey'in İstanbul'da yayınlanan “*Kaşgar Tarihi*” adlı eseri Ahmet Vefik Paşa ile Suphi Paşaları etkilemiştir. Yine bu dönemde *Ahunzade Mirza Fetih Ali, 1850-57 yıllarında Azeri Türk lehçesi ile halk adetlerini anlatan ve canlandıran komedi türünde bir eser yayınlamıştır* (Bora, 2017). Ayrıca *1863 de İslam alfabesinin ıslahı konusunda yazmış olduğu eseri dönemin sadrazamı Keçecizade Fuad Paşa'ya sunmuş ancak bu konudaki başvurusu kabul edilmemiştir* (Akçura, 1928). Bu dönemde Fuad ve Cevdet Paşa tarafından yazılan *Kavaid-i Osmaniye*(1851), Ahmet Vefik Paşa tarafından yazılan *Hikmet-i Tarih*(1863) (Akşın, 1980) Buharalı Süleyman Efendi tarafından yazılan *Lugat-i Çağatay* eserleri Türkçülük düşüncesinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Akçura, 1928).

Türkçülük fikrinde dil ve edebiyat alanındaki önemli sayılabilecek diğer bir gelişme ise, Ali Suavi'nin Osmanlıca'yı bir dil olarak kabul etmemesidir. Şemseddin Sami de aynı fikirdedir. Onlara göre Osmanlıca, Türkçeleşmiş Türkçedir.⁴ Bu dönemde Ali Suavi Türkçe ile indo-europeen dillerini etimolojik açıdan karşılaştırarak batıda bulunan ilmi terimlerin aynen kabul edilmesini teklif etmiştir (Ülken, 1992). Bu minvalde Süleyman Paşa ile Ali Suavi ilk Türkçeciler olarak kabul edilebilir. Öyle ki geçmiş dönemlerde Türkçe olarak yayınlanan eserleri bilen Ali Suavi, Ali Şir Nevai'ye ait olan Muhakemet'ül-Lügatay isimli eserden yola çıkarak Türkçe ile Farsçayı karşılaştırarak, Türkçenin üstünlüğünü savunmuştur. Çünkü Türkçe, Türklüğün ve Türkçülüğün başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Çalık, 2016). Ali Suavi, Kuran-ı Kerim ve Cuma hutbelerinin

Türkçe okunması ve söylenmesini, namazın ise Türkçe sureler ile kılınmasını istemiştir. Özellikle de Kuran-ı Kerim'in Türkçe yazılmasını da istemiştir. Bu düşüncelerinden dolayı kendisinden sonra gelen kişiler üzerindeki etkisi de büyük olmuştur (İnan, 1978). Ali Suavi'nin Türklük ve Türkçülük konusunda Hive Tarihi⁵ ile *Türk* adında küçük broşür şeklinde eserleri bulunmaktadır. İslam modernisti sayılabilecek Ali Suavi aynı zamanda pek çok yazısında Türkçü olduğunu belirtmektedir. İslamcılığın ancak Türkçülük ile birleştiğinde Avrupa ile rekabet edilebileceğini savunmaktadır. Ali Suavi'nin fikirleri özetle; Türk tarihi ilim ve fikir hareketleri ile dolu olup, Avrupalı'ların kendilerine atfettiği birçok ilim ve fikir Türklere aittir (Ülken, 1992).

Dil ve edebiyat alanında Osmanlı sınırları içinde gelişimini sürdüren Türkçülük akımına Kazan Türklerinin de katkısı çok büyük olmuştur. 1883'te Gaspıralı İsmail Beyin Kırım'da, Bahçesaray'da çıkardığı Tercüman, dilde, fikirde, işte birlik sloganını savunmuştur (Mardin, 2017). Gaspıralı İsmail İstanbul'da olduğu sıralarda Türklüğe ait yayınlar ile birlikte Avrupalı Türkologların eserlerini okumuştur. Özellikle imparatorluk içinde Şemseddin Sami ile birlikte Mehmet Emin'in fikirlerinden çok etkilenmiştir (Ülken, 1992). Türkçe'deki lehçeleri birleştirmek ve İstanbul Türkçesinin konuşulması için *'Dilde Fikirde İşte Birlik'* ilkesini savunmuştur (Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, 2017). Tercüman gazetesini, batı Türkçesi ile neşretmesi de bu sebeptendir (Ülken, 1992). Gaspıralı İsmail “*Tarihi Mevziimde ve Türk ve Tatarlar Birdir ve Medeniyete Hizmet Etmislerdir*” yazılarında imparatorluk içinde ve dışında yaşayan Türkleri bir kabul etmektedir. Dolayısıyla Türk Birliği'ni savunmaktadır (Ülken, 1992).

Şemseddin Sami Osmanlı'nın bir devlet adı olduğunu lisan ve cinsiyetin ise Türk olduğunu söyleyerek ilk modern Türkçe sözlüğü hazırlamıştır. Şemseddin Sami milleti ümmete eşdeğer kabul etmiştir. Şemseddin Sami'nin 1901 tarihli Kamus-ı Türki⁶ eseri, 1876 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani Adlı eserinden sonra ki en önemli eser olmuştur. Ayrıca bu dönemdeki önemli diğer bir gelişme ise, Şemseddin Sami'nin, Orhun Abidelerinin Vasili Radlof'un okumasına göre Türkçe 'ye çevirmesidir (Mardin, 2017).

2.2. Kültür ve Siyasi Alanındaki Gelişmeler

Türkçülük fikri geçmişi itibariyle *Türkiye'de görülmeden önce Avrupa'da Türkçülük ile ilgili iki önemli gelişme yaşanmıştır*. Bunlardan ilki, Fransızca “*Turquerie*” denilen *Türkseverlik'in ortaya çıkması*, diğeri ise; Rusya, Almanya, Macaristan, Danimarka, Fransa ve İngiltere'de yaşayan birçok bilim insanının Türkler, Hunlar, Moğollar ile ilgili yapmış olduğu tarihsel ve arkeolojik kazıların ve çalışmalarının neticesinde “*Türkiyat*” adı verilen bir bölümün ortaya çıkmasıdır. Yapılan bu

⁴ Ziya Gökalp de bu fikri onlardan alarak savunmuştur.

⁵ 1873 yılında Paris'te Fransızca olarak yayınlanan eserin İstanbul'da da Türkçesi yayımlanmıştır.

⁶ Bu eserin ön sözünde şu yazmaktadır: “*Sözlük bir dilin hazinesidir. Dil kelimelerden oluşur, bu kelimeler her dilin kendine vergi bir takım kaidelerine uyarak insanın maksadını ifade etmesine yarar. Dilini geniş bir edebi dil halinde saklamak veya bu hale koymak isteyen bir kavim, dilinin tam bir kamusunu ve düzenli bir gramerini yapmalıdır. Türkçe, Asya'nın bütün kuzey kısmında konuşulan Turani diller zümresindedir. Bugün bu diller pek geniş bir anlamda söylenmekte olduğu halde bir dalı da Batı'ya doğru ilerleyerek Anadolu ve Rumeli'de konuşulmaktadır. Bir dilin kamusunun o dilde kullanılan bütün kelimeleri toplaması, o dilde kullanılmayan kelimelerden ayırması gerekir. Tam bir kamusa olan ihtiyacımız, bugünkü günde herkesçe kabul edilir. Bir Türkçe kamusunun mükemmel olabilmesi için, koku Türkçe olan bütün kelimeleri toplaması gerekir. Hâlbuki dilimizin kelimelerini toplama bakımından şimdiye kadar pek az hizmet edilmiştir ve her kavim ve ümmette sözlük yapanlar, ciltlerle eser meydana getirdikleri halde bizde bu ilimle uğraşmayı*

kimse düşünmemiş, dilimizin kelimeleri hemen zaptedilmeden kalmış olduğundan, böyle bir eserin mükemmel olabilmesi için Türkçe'de yazılmış bu eserlerin etkisi ile kalmayarak, bu dilin konuşulduğu memleketlerde uzun süre gezmek ve dilleri iyi bilen çeşitli halk sınıflarıyla sohbet, en nadirlerine varıncaya kadar bütün kelimeleri (sözcükleri) toplamak gerekir. Doğu Türkçesi'nde kullanılan öz Türkçe kelimelerin ve bunlardan değerli olanlarının sözlüğe konması ve böylece bunların bizim Türkçe'ye (yani Batı Türkçesi'ne) dahi kabulü ile diriltilmeleri ve yayılmaları bakımından hizmet etmek başlıca emelim iken, bunları sırf kavmiyet ve cinsiyet sevgisiyle Arapça ve Farsça'nın tımtırlı kelimelerine tercih edecek zatların henüz pek az olmasından ve çoğunun bu fikre karşı bulunmasından dolayı, bu hizmetten kendimi kısmen mahrum ettim. Dilimizde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri de içine aldığı için bu kitaba Kamus-ı Türki denmesine itiraz edenler olabilir. Fakat dilimiz Türkçe'dir, bu dile mahsus lugat kitabına başka isim düşünmek saçmadır. Dilimizde kullanılan kelimelerin hepsi de herhangi dilden alınmış olursa olsun, gerçekten kullanılmak ve bilinmek şartıyla Türkçe sayılır.”

çalışmalar sayesinde Türklerin çok eski bir millet ve yeryüzünde pek geniş arazilere yayıldığı ortaya çıkmıştır (Gökalp, 2015).

Ali Suavi bütün Türk boylarını bir millet olarak kabul etmiştir (Bora, 2017). Ayrıca bu dönemde Namık Kemal'in ve Süleyman Paşa'nın fikir babası sayılabilecek Mustafa Celaleddin Paşa ismini alan Polonyalı bir mülteci olan Türkolog Konstantin Borzecki ise 1869 yılında yayınladığı "Kadim ve Modern Türkler" de, Türklerin Avrupalılar ile birlikte "Touro-Arienne" ırkına dayandığını söylemiştir (Mardin, 2017). Nihad Sami Banarlı bu dönemde gerçekleşen Türkçülük akımının bir heyecan eseri olduğunu kabul etmemiştir (Ülken, 1992). Namık Kemal yazılarında bazen Osmanlı bazen de anlamdaşı olarak Türk kelimesini kullanmaya başlamıştır. 1869 yılında Fransa'da Ulum gazetesini çıkaran Ali Suavi ise Osmanlı aydınları arasında Türkçülük fikrinin yayılması için büyük çaba sarfettiği görülmektedir (Danişmend, 1942). Kendisinde bu fikrin gelişmesinde ki en önemli etken, Türkçülük fikrinin Osmanlıcılığa karşı bir fikir olmasından kaynaklanmaktadır (Ülken, 1992). 1860-70 yılları arasında ki batıcılık fikrinin popüler olması nedeniyle geri plana itilen Türkçülük fikri I. Meşrutiyetten sonra Süleyman Paşa tarafından askeri okullarda Tarih-i Âlem kitabının okutulması ile yeniden canlanmaya başlamıştır. Türk'ün ve kültürünün önemini kavranması noktasında Süleyman Paşa'nın Harbiye'de ders olarak okutturmak üzere 1876 yılında hazırladığı Tarih-i Âlem'de Türk tarihinin başlangıcı Türklerin Orta Asya tarihinden başlamıştır.

Türkçülük fikri ile ilgili Osmanlı sınırları içinde bu gibi gelişmeler yaşanırken Osmanlı sınırları dışında da bu fikrin gelişmesi yönünde birçok hadise cereyan etmiştir. İlk kez Hans Kohen tarafından ortaya atılan Pan-Türkizm, Rusya'nın Balkanlardaki Osmanlı topraklarını hedef alması nedeniyle Panslavizm'e karşı İngiliz taraftarı olan Macar Vambery sayesinde kullanılmaya başlanmıştır (Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, 2017). PanTürkizm, 1800'lü yılların sonuna doğru Çarlık Rusyasında ilk olarak "Diaspora Milliyetçiliği" şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (M.Landau, 1999). Togan'a göre amaç Türk milli varlığının dağılmış olan hazinesini toplayarak Türklüğü yeniden ayağa kaldırmaktır. Osmanlı Türkçülerinde soyut bir kavram olan Turan, Osmanlı dışındaki Türkçüler için bir ülkü değeridir (Bora, 2017). PanTürkçülük ortak anane ve menfaatlere sahip olan bağımsız Türk devletler birliğini amaçlayan ideoloji ve hareketler ile Türkçülüğün genişletilmesi ve anavatan ile ortak değerlere sahip olan diğer vatanların kurtarılması ve aynı kültür ve etnisiteye sahip olanların tümünün kapsandığı bir devlet arzusudur (M. Landau, 1999). Yine bu dönemde Bakülü Hüseyinzade Ali Bey'in fikirleri de etkili olmuştur (Mardin, Türk Modernleşmesi, 2017). Turan fikri ilk defa imparatorluk içinde Hüseyinzade Ali tarafından ortaya atılmıştır. Hatta soy isim olarak bu kişi Turan ismini almıştır. Turan fikri ile İslamcılık fikri başta Rusya'yı ve İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Ancak Almanya bu iki fikrin de gelişmesine katkıda bulunan bir ülke olmuştur (Ülken, 1992). Hüseyinzade Ali bu dönemde Ali Turani mahlası ile "Türkleşmek İslamlaşmak Avrupalılaşmak" fikrini savunmuştur. Bütün Türkçüler İstanbul'u Türkçülüğün merkezi haline getirmek istemiştir. Çünkü Osmanlı Türklüğü'nün kurtulması bütün Türklerin kurtulması anlamına gelmektedir. 20.yy.'in ilk yıllarında Rusya'dan kaçarak İstanbul'a gelen Türkçüler Osmanlıda Türkçü ideolojinin oluşmasında etkili kişiler olmuştur (Bora,

2017). Bu sıralarda ülke dışında da mücadeleler sürmektedir. Rusya'da ki Duma meclislerinde Azerbaycanlı kişilerde bulunmaktadır. Bu grup daha önce izin verilmeyen Türkçe gündelik gazete çıkarmıştır. Gazetenin yazarları arasında Hüseyinzade Ali ile birlikte Erzurum'dan Karabağ'a göç eden (Orkun, 1977) Ağaoğlu Ahmet, Ali Merdan Topcubaşoğlu ve Zeynelabidin Tagiyef gibi isimler bulunmaktadır. Hayat ismindeki bu gazete yayınlanan "Türkler Kimdir ve Kimlerden İbaretir; Bize Hangi İlimler Lazımdır; Yazımız, Dilimiz ve Birinci Elimiz" yazıları en önemlileri olmuştur. Hüseyinzade Ali gazetenin iki yıl başyazarlığını da yapmıştır. Hüseyinzade Ali Türk-İslam milletlerinin kalkınmasında, daha önce Ali Suavi tarafından ortaya atılan Türkleşmek, İslamlaşmak, Modernleşmek noktalarına dikkat çekmiştir. Bu fikir 1905 yılında ortaya atıldığında dönem itibarıyla önemliliği artmıştır. 1911 yılında hararetili taraftarlar bulan fikir Ziya Gökalp'e esin kaynağı⁷ olmuştur. Bu alanda makaleler yayınladıktan sonra 1918'de bu fikrin kitabını da yayınlamıştır (Ülken, 1992).

Vambery'nin bu süreçte 1875 yılında Turancılık⁸ temalı *Das Turkenvolk (Türk Halkı/Milleti)* adlı eseri yayınlanmıştır. Eser Türkçe yayınlanmamasına rağmen 1878 yılında yazdığı *Bir Sahte Dervişin Orta Asya'da Seyahati* adıyla Osmanlıca yayınlanmıştır. Bu yüzden Zeki Velidi Togan, Türkoloji'nin ünlü yazarı Macar Vambery'in ölümünün üzerine "Orta Asya'ya Seyahat" adlı eserine şöyle bir atıfta bulunmuştur. "Türklük âleminin ciddi tedkik ve tahariye muhtaç ve layık bir kısım insaniyet olduğunu cihan medeniyetine göstermiştir" diyerek Vambery'in Türkoloji üzerine yaptığı çalışmalar nedeniyle kendisini takdir etmiştir (Bora, 2017). Türkçülüğün gelişmesi hususunda bu durumları destekler nitelikte Hilmi Ziya Ülken'e göre; Türkçülük, Avrupa'nın etkisi sonucu ortaya çıkmıştır. Birçok Avrupalı devlet buna uymasa da, "Avrupalılaştıran bir toplum aynı zamanda ulusçuluğunu da ön plana çıkaracaktır" demiştir (Ülken, 1992). Menfi bir tarihi gelişmeye sahip olan milliyetçilik (Doğan, 2016) akımı neticesinde farklı birçok etnisiteden meydana gelen Osmanlı'da, toprak kayıplarının büyük oranda artması neticesinde, 19.yy.'in sonlarına doğru Vambery'in "Orta Asya'ya Seyahat" eseri ile Türk kelimesinin anlamı "barbar, geri kalmış, göçebe" olmaktan çıkarılarak insanlık tarihinde yerinin çok önemli olduğu batılı bir düşünürün gözüyle tescillenmiştir. Fransız Türkologların babası Joseph de Guignes (Orkun, 1977) Hun-Türk-Moğol-Tatar halklarını tarihin içinde yer aldığını belirtmiştir. Bu sayede 19 yy. da Şarkiyatçılığın içinde Türkoloji şubeleşmiştir (Bora, 2017).

1893'te Orhun Kitabelerinin Danimarkalı Türkolog Thomsen tarafından okunması ile Türklüğün geçmişi konusunda çok ciddi gelişmeler meydana gelmiştir (Bora, 2017). 1894'de İkdâm gazetesinin "Türk Gazetesidir" şeklinde bir slogan ile çıkması bu süreci geliştiren diğer bir etmendir. İkdâm'ın yazar kadrosunda bulunan Necip Asım, Veled Çelebi ve Emrullah Efendi gibi yazarlar kültürel açıdan Türkçülüğü yorumlamaya ve Türklerin temel açıdan kültürel özelliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Böylece muhafazakâr bir çizgisi olduğu kabul edilen İkdâm, milliyet konusunda önemli bir başlangıç yapmıştır (Mardin, 2017). Veled Çelebi; Türkçe sözlük yazmaya başlamış ve Sultan Veled'in Türkçe Divanını neşretmiştir. Emrullah Efendi ve Bursalı Tahir ise; Türklerin ilme hizmetleri adlı kitapçıyı yayınlamıştır. Necip Asım; Türkçülüğün hareket merkezi sayılacak olan İkdâm gazetesinde çalışmıştır. Leon Cahun'un eserlerinden ve İslam kaynaklarından yararlanarak Büyük Türk Tarihi adlı

⁷ Ziya Gökalp, Hüseyinzade Ali (Turan)'a Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak fikri nedeniyle kendisine "yalavac" ismini vermiştir. Yalavac; din büyüğü. (bknz: <http://tdk.gov.tr>).

⁸ "1863'de Macar Bilgini (Vanbery)'nin bütün batı âlemine Dünyanın Çatısı olarak ilan ettiği

ve tanıttığı Turan, bin bir facia, tehdit ve tehlike içinde olduğu halde 1863'de de Fransız yazarı (Robert Guillaın) in dediği gibi Asya'nın Stratejik Kalbi olarak yaşamakta ve çarpışmakta devam ediyor." (Seyfettin, Turan Devleti, 1980).

eserini yayınlamıştır. Aynı zamanda Leon Cahun'un Gök Bayrak, Orhun Abideleri ile Eski Türk Yazısı adlı eserlerini yayınlamıştır (Ülken, 1992). Necip Asım'ın Uygur Alfabeti, Aybet-ül Hakayık, Kilis lehçesi, Erzurum lehçesi isimli eserleri de mevcuttur (Orkun, 1977). Raif Fuat (Köseoğlu) ise; Türk tarihine ve Türk diline yönelik özel çalışmalar yapmıştır. "Dilde Tasfiyecilik" fikri doğrultusunda İkdam gazetesinde yazılar yazmıştır (Ülken, 1992). İkdam'da Şemseddin Sami, Fuad (Kösearif) ve Bursalı Tahir Bey'de yazılar yazmıştır (Mardin, 2017).

Bu dönemde Necip Asım tarafından Fransız Şarkiyatçı Leon Cahun'un *Asya'nın Genel Tarihi'ne Giriş* kitabının çevirisi yapılarak 1896 yılında yayınlamıştır. Kitapta Türklerin, İslamiyet'in etkisi ile unutulmuş göçebe ve fetihçi ruhuna atıfta bulunulmuştur (Bora, 2017).

Mehmet Emin Yurdakul'un, din birliği kadar dil birliğini savunan Cemaleddin Efgani'den etkilenmesi bu dönemdeki diğer bir önemli gelişmedir. Sözleri ve şiirleri ile İslam âlemine yararlı işler yapan Cemaladdin Efgani Batı Türkleri ve Kuzey Türklerinde, Türkçülük fikrinin gelişmesine büyük katkısı olmuştur (Akçura, Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları, 1928). Cemaleddin Efgani'nin Türkçüler ile temasa geçmesi bu dönemde büyük bir yankı uyandırmıştır. Efgani, İslam birliğinin sağlanmasını her milletin milli bir şuur kazanması ile gerçekleştirebileceğini savunmaktadır (Ülken, 1992). Dinsiz bir milletin olması mümkün değildir. Milliyet hususunu onaylayan her millet aynı zamanda din hususunu da onaylamış demektir. Din ve milliyet birbirinden ayrı düşünülemez (Seyfettin, 1990). Türk milleti de İslam dini ile birleşmiş, bu sayede her türlü maddi ve manevi değeri elde etmiş, özünde barındırdığı Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresini ve Nizamı Âlem Ülküsünü İslam'da bulmuştur (Turan, 2003). Dolayısıyla Türklük ve İslamiyet birbirinden ayrılamaz bir bütündür. İslamcılık akımının önemli temsilcilerinden olan dönemin sadrazamı Said Halim Paşa 1917 yılında söylediği şu sözler ile bu durumu desteklemektedir; "İslam'ın ferdî içtimai ve siyasi bir unsur olarak kabul etmesi, milliyeti istediğini ve kabul ettiğini gösterir. Şu halde İslam esaslarının milliyeti inkâr ettiğini veya zayıflatmışına iddia etmeye imkân yoktur." Yine "İslam esaslarının milliyeti inkâr ettiğini veya zayıflatmışına iddia etmeye imkân yoktur.... İslam'ı bütünü ile milliyetçiliğe muhalif görmek büyük bir hatadır. (Said Halim Paşa, 1919) Yine Ziya Gökalp'e göre; "Milliyet fikri kuvvet buldukça İslam ümmetçiliği fikri de o derece harslanacağı için mevcut harsı takviye edecek ve sağlamlaştıracaktır." (Türkdoğan, 2004) Şeyh Cemaleddin Efgani, Mısır'da Şeyh Muhammed Abdüh'u, Kuzey Türklerinden ise Ziyaüddin bin Fahreddin'in oğlu Rızaüddin'i de yetiştiren bu âlim zat, Mehmet Emin Bey'e de halk dilinde ve halkın anlayacağı bir ölçüyle millet sevgisini işleyerek onun bu alanda şiirler yazmasını sağlamıştır (Gökalp, 2015).

Mehmet Emin (Yurdakul) ile Ahmet Hikmet (Müftüoğlu) şiirlerinde Türklük şuurunu işlemişlerdir. Mehmet Emin yaşadığı duygu nedeniyle Türklük ile ilgili şu dörtlüğü yazmıştır;

Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur,

Sinem özüm ateş ile doludur,

İnsan olan vatanın kuludur,

Türk evladı evde durmaz, giderim.

Yurdakul bu şiirinde milli bilinci, insan olmanın şartları arasında

göstermiştir (Bora, 2017).

Yusuf Akçura'nın 1904 yılında Mısır'da kaçak iken yazdığı Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün tercih edilmesi noktasında önemli bir temel taşıdır. Akçura bu eserinde etnisiteye dayalı bir milliyetçilik anlayışının Osmanlıyı kurtaracak tek şey olduğunu savunmuştur (Bora, 2017). Mısır'da yayın hayatını sürdüren *Türk* gazetesinde yayınlanan Üç Tarz-ı Siyaset makalesi, İmparatorlukta Türkçülük bilinci ve Türk etnisitesini ön plana çıkarmak için atılan ilk adım olarak kabul edilmektedir (Aydın, 1993). Akçura bu eserinde İmparatorluk için kurtuluş reçetesinin Osmanlılık ya da İslamcılık da değil, Türkçülükte olduğunu söylemektedir (Akçura, 2016). Dönemin şartları itibarıyla bunu söylemenin büyük bir cesaret örneği olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Akşin, 1980). Neticesinde bu makale, Pantürkizm'in Manifestosu olarak kabul edilmektedir (Georgeon, 2005).

Tüm bu bilgiler ışığında İmparatorluk sınırları dışında Türkçülük konusunda yapılan çalışmalar ve yerleri şöyle sıralanabilir;

- Kırım Hanlığı döneminde Osmanlı Türkçesi resmi evraklarda ve dini kitaplarda ve gazetelerde kullanılarak başlamıştır.
- Azerbaycan'da halk edebiyatı ürünleri olan Hoca Nasreddin, Koroğlu, Kerem ile Aslı gibi halk edebiyatının ürünleri ile Ahmet Mithat'ın "Acem Basması" adlı eseri ile Fuzuli Divanı çok yaygın bir şekilde okunmuştur.
- Kazan'da batı Türkçesi ile eserlerin yayınlaması ile gelişmiştir (Ülken, 1992).

Osmanlıda ki aydınlar Türkçülüğün fikri temellerini ve terminolojisi ile uğraşırken Rusya'da ki Türkler bu işin ilmi boyutunu geliştirmiş ve milleti oluşturmak için milliyetçi bir elit kesiminin oluşturulmasına kafa yormuştur. Bu kişiler Milli bir iktisat ve burjuvanın kaçınılmaz olduğu fikrine varmıştır (Bora, 2017).

3. II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrası Türkçülük/Milliyetçilik Hareketleri

II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında Türkçülük fikri daha çok kültürel ve siyasi alanda görülmüştür. II. Meşrutiyet dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler nedeniyle Türkçülük fikrinin zirve yaptığı bir sürecin başladığı söylenebilir. Özellikle bu süreçte Balkanlarda Bulgar'ın, Sırp'ın, Yunan'ın geliştirdiği bağımsızlık ve milliyetçilik örgütlenmeleri sonucu Osmanlı reformları sona ermiştir. Bu grupların yürüttüğü etnik milliyetçilik faaliyetinin esas amacı, temsil ettiği kültür ve tarih ile birlikte kendi etnik gruplarının menfaatini düşünmek olmuştur. Etnik grupların resmi olarak elinde bulundurduğu topraklarda milliyetçi hareketler bir yenilenme hareketi olarak doğmuştur (Türkdoğan, 2004). Osmanlı'da ise bunlara tepki olarak Türkçülük düşüncesi gelişmiştir (Toker, 2008). 20.yy.'ın başında Osmanlıda bu fikrin geliştirilmesinde etkili olan isimler kendini kendi tabiriyle "Bütün ömrünü Türkçülüğe adayan (Akçura, 1978) Kazanlı Yusuf Akçura ile asıl adı Mehmet Ziya Efendi (Sav, 2001) olan Diyarbakırlı Ziya Gökalp olmuştur. Gökalp, iktisadi açıdan geri kalmış ve çok etnikli bir bölgede sosyolojik açıdan, Akçura ise, liberalizmin ve modernizmin hızla geliştiği coğrafyalarda Türk kimliğinin muhafazasını tarihi açıdan değerlendirmişlerdir. Gökalp devletçi ve bürokratik bir tarzda, Akçura ise burjuva ve sosyal bir milliyetçilik anlayışı savunmaktadır.

Yusuf Akçura'nın Türkçülük ve Turancılık davasında ciddi bir emeği

⁹ Türkçülük fikrinin oluşmasında etkili olan Yusuf Akçura Kars milletvekili ve Türk Tarih Kurumu başkanı iken, 1935 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (İnan, 1978).

bulunmaktadır. Üniversite çalışmaları ile Türkçülük konularında bir sürü yazısı ile bu alanda verdiği konferansları bulunmaktadır. Öyle ki zamanında “*Türk Yurdu ve Türk Ocağı aynı zamanda Akçura demek*” anlamına gelmektedir.¹⁰ Üç Tarz-ı Siyaset eserinde Osmanlılık ve İslamcılığın yerine Türkçülük fikrini savunmaktadır. Türk Birliği politikasında amaç, imparatorluk içindeki Türkler, hem dini hem de etnik açıdan birleşecek, bunu imparatorluk dışında yaşayan Türkler de isteyip destekleyecektir. Özellikle İslamiyet Türklerin birleştirilmesi noktasında çok etkili olabilir. Yusuf Akçura'nın bu fikri Ahmet Ferit Tek tarafından desteklenirken Ali Kemal tarafından eleştirilmiştir (Ülken, 1992). Kazanlı bir Türk olan Yusuf Akçura, *Cihad-ı Ekber Dair* adlı yazısında “*Çocuklara yalnız epik, gerçekdışı bir öğretim veriliyor. Millî eğitimimiz aynı zamanda maddî, gerçek ve iktisadî olmalıdır. Gerçeküstü, epik edebiyat ihmal edilmemeli. Fakat yalnız başına temelsiz bırakır. Biz İslam ve Türk dünyası çağdaş medeniyetin tesiri altındayız.*” demektedir. Yine *Türk Milliyetçiliğinin İktisadî Menşelerine Dair* yazısında özetle Türk milletinin yıkım sürecini atlatabilmesi ve yeniden güçlenebilmesi için Türk milletini ekonomik olarak geliştirmek ve Türklerin elinde bulunan bir sanayinin kurulmasının gerekliliğini söylemektedir. Türklerin yaşayabilmesi için iktisadî anlamda millî bir Türk Devleti olması gerektiği fikrini savunmuştur (Ülken, 1992).

3.1. Kültür ve Siyasi Alanındaki Gelişmeler

Başta cılız ve ürkek bir şekilde hareket eden Türkçülük fikri 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan Jön Türklerin Hürriyet devrimi ile birlikte Ahmet Mithat, Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Akil Muhtar, vb. tarafından oluşan bir heyet tarafından Türk Derneği'nin kurulması ile örgütlenmeye başlamıştır. Hemen ardından yedi sayı boyunca Türk Derneği Dergisi¹¹ çıkarılmıştır. Derginin ismi sonra Türk Yurdu adını almıştır (Ülken, 1992). Türk Milliyetçiliği/Türkçülüğün ilk defa ortaya çıkması ve bilinçli bir şekilde varlık göstermesi Türk Derneği'nin kurulması ile başlamıştır. Bu özelliği ile Türk Derneği¹² bu alandaki ilk teşekküldür. Türk Derneği Rusçuk, İzmir, Kastamonu ve Budapeşte'de şubeler açmıştır (Arai, 2008). Nicelikten ziyade niteliğe değer veren Türk Derneği kurulduğu 1908 yılından 15 Ekim 1912 yılına kadar toplam 63 üyeye kavuşmuştur (Darendelioğlu, 1977). Türk Derneği İmparatorluğun içindeki ve dışındaki Türkçüleri ilk defa bir araya getirmesi bakımından önemlidir. J.M.Landau Türk Derneğini PanTürkizm'in bir örgütü kabul ederek üyelerini de PanTürkist olarak kabul etmiştir (Arai, 2008).

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük fikri İttihat ve Terakki cemiyeti tarafından ilk başlarda gizli den gizliye yürütülmüştür. Çünkü bir taraftan

meşrutî bir yönetim tarzı benimseyerek öbür taraftan diğer etnisiteyi reddedecek bir politika benimsemek yanlış anlaşılabilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) bu yüzden meşrutiyeti bir kılıf olarak kullanmıştır. Çünkü imam, papaz ve hahamın bir arada tabiri caizse kol kola geziyor olması bu fikrin ilk başta açık bir şekilde ortaya atılmamasında etkili olmuştur. Bu birliktelik II. Meşrutiyetin sembolü haline gelmiştir. Olayların istendiği şekilde gitmemesi üzerine kendilerinden bile gizledikleri Türkçülük fikri Hüseyin Cahit'in fikirlerini ortaya atması ile birlikte yavaş yavaş orta çıkmaya başlamıştır. Rumların hazırladıkları bir program üzerine “Kavgaya ettiğim zaman kendimi, insanlığımlı anlıyorum” (Topçu, 2016) diyen Hüseyin Cahit şöyle fikir beyan etmiştir: “*Memleketimizde artık Rum programı, Ermeni programı, Bulgar programı ilah gibi ihtilafî cins ve mezhebi ihtar edecek namlarla siyasi fırkalar vücut bulmasını arzu etmezsek yanlış bir emelde bulunmuş olmayız zannederiz. Rum, Ermeni, Bulgar ilah, bugün artık hep Osmanlıdır... Siyasî fırkalarımız Rumluğa, Ermeniliğe, Bulgarlığa, Türklüğe göre ayrılacak yerde siyaset-i umumiye dâhiliye ve hariciyede takip edilecek meseleye (mesleğe) göre. İtûdalperveran, ifratperveran ve saire gibi namlarla birbirlerinden temeyyüz etmek memleketin selâmeti umumiyesini takdir etmiş olanlarca sayanı temenni bir keyfiyettir. Bir fırkaî siyasiye içinde Türkler, Bulgarlar, Ermeniler, Rumlar görmek ve buna kısmen muarız diğer bir fırkaî siyasiyede de gene aynı anasırı muhtelifi Osmaniyeyi hep mümtעיç, hep kardeş halinde bulmak isteriz.*” (Akşin, 1980). Hakikaten Türkçülük fikri, devrim olarak kabul edilen II. Meşrutiyet ile birlikte sürekli olarak yükselmiştir. Türklük çekim merkezi olmuş ve etrafındakilere yol gösterici olmuştur. Bunun dışında kalanların yüreklerini Türklük potasında ertirmekten başka çareleri kalmamıştır (Alp, 2001).

Bu dönemde Türk Derneği'nin kültürel faaliyet yapma üzere kurulduğu söylenebilir. Çünkü Türk olmayan ve Rıza Tevfik gibi muhalif birinin bulunması başka türlü anlamlı olmamaktadır. Dernek üyelerinden bazıları 31 Ağustos 1911 yılında kurdukları Türk Yurdu Cemiyeti¹³ ile Türk öğrencilerin barınması için yurt açılması ve Türk Yurdu dergisinin yayınlanması işine başlamıştır (Akşin, 1980). Türk Yurdu Cemiyetinin altı kurucusundan¹⁴ üçü imparatorluğun dışından gelen Hüseyinzade Ali, Ağaoğlu Ahmet ve Yusuf Akçura'dır. Bu dönemde derneğin öğrencilerin yurt ve eğitim masrafları için Orenburglu bir Türk Mahmut Hüseyinov da nakdi yardımda bulunmuştur. Derneğin öğrenci faaliyetleri dışındaki bir amacı da; Türklerin zekâ ve irfanca yükselmesine, iradet ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkarmaktır (Arai, 2008).

Türk Derneğinin kurulmasının hemen ardından 1912 yılında daha geniş bir katılım ile Türk Ocağı¹⁵ kurulmuştur (Ülken, 1992). Türk

¹⁰ Çünkü Türk Yurdu'nun programını Yusuf Akçura hazırlamıştır. Program şöyledir: “*Türk Yurdu'nun programında şu maddeler bulunuyordu: 1. Türk Yurdu, Türk ırkına mensup halkın ekseriyeti tarafından okunup istifade olunacak bir tarzda ve lisanda yazılacaktır. Binaenaleyh lisani sade olacak, muhteviyatının bu mevzuları Türk ırkı ekseriyetinin istifadesine yarayacak şeylerden intihap olunacaktır. 2. Türk Yurdu, umum Türklerce makbul olabilecek bir mefkûreyi meydana çıkarmaya çalışacaktır. 3. Türk Yurdu, umum Türklerin kendi aralarında tanışmalarına çalışacak, gerek ahlâkî, gerek İktisadî cihetten yükselmelerine hizmet edecektir. 4. Türklerin birbirleriyle tanışmalarını kolaylaştırmak için Türk Yurdu mecmuası Türk Dünyasının her tarafında olup biten işlerden ve kardeşler arasında sevinç veya kederi mucip olacak vakalardan ve muhtelif Türk illerindeki fikir hareketlerinden ve edebî inkişaflardan haberdar edecektir. 5. Dâhilce ancak Türklük ve Türk unsurunun siyasi ve İktisadî menfaatlerini müdafaa edecektir. 6. Mefkûresizlikten dolayı tembellek ve rehabetin ve ümitsizliğin önüne geçmeğe çalışacaktır. 7. Türk Yurdu'nun beynelmilel siyasette takip edeceği istikamet Türk âleminin menfaatlerini müdafaa olacaktır. Yusuf Akçura'nın hazırladığı yukarıdaki programa geçerken Türk Yurdu'nun ilk intişar devresi olan 6 yıl içinde büyük bir hassasiyetle riayet edilmiştir.*” (Darendelioğlu, 1977)

¹¹ “*Türk Derneği Dergisinin 1. sayısı 25 Aralık 1911 'de neşredilmiş olup, derginin başlık yazısının altında şu ibare okunuyordu. «Türklüğe dair tettebbuatı havidir.» İki sayısında ve 1 nci sayfada «Türk Derneği Beyanamesi» adlı bir yazı neşredilmiştir. Yazı ailesi ise Necip Asım, Ahmet Hikmet, Bursalı Mehmet Tahir, Mehmet Emin ve Celâl Sahir'den müteşekkildi.*

Akçoraoğlu Yusuf beyin mesuliyeti altında çıkan bu dergi ancak 6 sayı neşredilebilmiştir.” (Konu hakkında bkz: İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, Toker Yayınları, İstanbul, 1977, s.43)

¹² Türk Derneğinin Amacı Tüzüğü'nün İkinci Maddesinde Şöyle Yazılmaktadır. “*Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mâzi ve haldeki âsar, e'fal ve mahiyetini öğrenme ve öğretmeye çalışmaktır. Cemiyetin âsârî atıkasını, tarihini, lisânlarını, avam ve havas edebiyatını, etnoğrafyasını ve etnolojisini, ahvali içtimaiye ve medeniyet durumlarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel ve ilim lisani olabileceği surette elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tetkik etmektir.*” (Darendelioğlu, 1977).

¹³ İlhan Darendelioğlu'nun Türkiye'de Milliyetçilik Meseleleri eserinde bu tarih 18 Ağustos 1911'dir.

¹⁴ Diğerleri Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Dr. Akil Muhtar'dır (Arai, 2008).

¹⁵ Türk Ocağı'nın amacı tüzüğü'nün ikinci maddesinde yazılmaktadır: “*Madd 2. Cemiyetin maksadı, İslâm kavimlerinden başlıcası olan Türklerin millî terbiyesinin ve İlmî, İktisadî ve İçtimai seviyesinin terakki ve itilâ eylesmesine ve Türk dilinin kemal bulmasına çalışacaktır.*” (Darendelioğlu, 1977). Şu an ise Derneğin Ülküsü Türk Ocakları Genel Merkezinin sitesinde yine ikinci maddede şöyle yazılmaktadır: *Madd 2: Dernek, millî kültürün (hars), ahlâk ve fikir hayatının geliştirilmesi, millî birliğin kuvvetlendirilmesi, toplum yapısının*

Ocakları'nın beyanamesi Mekteb-i Tıbbiye'de okuyan 190 öğrencinin teklifi ve Ahmet Ferit ve yönetimin kabulü ile şöyle oluşmuştur: “*Türk kavminin inkıraz hayatı yaşadığı bu vaziyete selefleri gibi lâkayt kalmayacağız. Ebedî bir mücadele olan milli hayatta muvaffakiyetin en büyük şartı maarif ve mekteplerin galebesi olduğu kanaatindeyiz. Meskeneti günah, faaliyeti ibadet gibi kudsî bildiğimiz müteşebbis, kavî ve servetli bir nesil yetiştirmek üzere Donanma Cemiyeti kadar vâsi ve merhûsanan milli ve içtimâî maksatlara hâdim bir cemiyetin teşkili lüzumuna inanıyoruz.*” (Darendelioglu, 1977). “*Artık yerleşmiş ve oturmuş olan ocaklar, çevrelerini ıskılandırmaya, amaçlarını çevreye yaymaya, içinde buldukları uluslar için birer verimlilik kaynağı olmaya başlamıştır.*” (Alp, 2001). Türk Ocaklarının kuruluşundan sonra, Selanik'ten gelen Genç Kalemler¹⁶ ile Ziya Gökalp ve arkadaşları da Ocağa üye olmuşlardır. Türk Ocakları'nın politikalarında Ziya Gökalp¹⁷ ile Hüseyinzade Ali sayesinde İttihat ve Terakki etkili olmaya başlamıştır (Ülken, 1992). 22 Mart 1912'de kurulan Türk Ocağı'na Mehmet Emin, Ahmet Ferit Tek ve Ahmet Ağaoğlu hemen kaydolmuştur. Ardından yapılan ilk yönetim kurulunda, başkanlığı¹⁸ Ahmet Ferit ile ikinci başkanlığı Yusuf Akçura yapmıştır. Diğer kurucuları arasında ise; Ahmet Mithat, Emrullah Veled, Necip Âsim, Korkmazoğlu Celâl, Akçuraoğlu Yusuf, Akyığıtoğlu Musa, Fuat Raif, Rıza Tevfik, Ahmet Ferit Tek, üyeleri ise; Halit Ziya, Mehmet Emin, İsmail Gasprinski, Agop Boyacıyan, Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali ve bazı Avrupalı şarkiyatçılar da bulunmaktadır (Akşin, 1980). Meşrutiyet dönemi ile cumhuriyet döneminin önemli sayılabilecek modernist Türkçülerinden birisi de, Sebülürreşadın (Strat-ı Müstakim) yazarlarından M. Şemsettin Yaltkaya'dır. Medrese profesörü olan Yaltkaya sarıklı bir Türkçüdür. Yine Halim Sabit¹⁹ de bu grubun içindedir. Yine sarıklı olan Hüseyin Hüsamettin²⁰ de ileri derecede bir Türkçüdür ve aynı zamanda tarihçidir (Ülken, 1992). Ahmet Ağayef'de, Turan davasında ırkı ön planda tutarak Yusuf Akçura ile *Türk Yurdu* dergisinde birlikte hareket etmiştir (Doğan, 2016).

Özellikle İstanbul'da faaliyetlerine başlayan Türk Ocakları her Cuma yürüttüğü konferanslar ile yayın organı haline getirdiği Türk Yurdu²¹ dergisi ile popülerliğini artırmıştır. Bu dönemde Selanik ve Rumeli'nin kaybı ile Türkler yüzünü Turan'a çevirmiştir (Berkes, 2003). Balkan Savaşları neticesinde Balkanların büyük bir bölümünün kaybedilmesi üzerine Türkçülük fikrinin geliştirilmemesi ve gizlenmesi noktasında engel olan Osmanlıcılık fikrinden vazgeçilmeye de başlamıştır. “*İnsanlık kervanının yürüyüşünde köşe başları veya dönüm yerleri olan*” (Topçu, 2016) savaşlardan birisi olan I. Dünya Savaşına kadar Türk Ocakları

ülkede 28 şube ile 2743 üyeye ulaşmıştır (Akşin, 1980). Böylece Ağaoğlu Ahmet'in ifadesiyle “*Türk Ocakları içinde buldukları uluslar için birer verim kaynağı olmaya başlamışlardır.*” (Alp, 2001). Türk Ocakları imparatorluk sınırları içinde şubelerinin vasıtası ile yürüttüğü konferanslar, tartışmalar, sergiledikleri tiyatro, müzikal ve düzenledikleri sergiler ile Türk Milliyetçiliği/Türkçülük fikrini aşılama çalışmıştır (Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 1956). II. Meşrutiyetten sonra Osmanlıcılar ile İslamcıların²² saldırısına maruz kalan Türkçülük fikri gittikçe kuvvetlenmiştir. Türkçülerin özellikle batıcılar ile birleşmesinden sonra İslamcılık ve Osmanlıcılık, fikri anlamda gerilemiştir (Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, 2017). Türkçülük fikri özellikle 1917 yılına kadar marjinal bir şekilde sürdürülmüştür (Zürcher, 2015). İmparatorluk içinde yaşayan bütün milletlerin Osmanlılık potasında eritilmesini bekleyen Hüseyin Cahit, İTC' nin siyasi bir fikre sahip olmadığını ilk başta öne sürmektedir. Öyle ki “*Nasıl ki Rum Ortodoks kilisesine Türklerin ya da Ermenilerin katılması beklenemezse. Cemiyete de Türk olmayanlar giremez. Ama Meclisteki İT Fırkasında elbette ki bütün Osmanlı unsurları temsil olunacaktır.*” diyerek bir taraftan kendini Osmanlı görenlerin ve sadece Türklerin İTC içerisine girebileceğini söylemektedir (Akşin, 1980). Zaten bir Türk'ün İttihat ve Terakki Cemiyetinden ayrılması düşünülemez. Türk'ün gidebileceği tek milli kuruluş İTC'dir. Ondan ayrı kalmak veya ondan ayrılmak adeta bir cinayettir (Seyfettin, Türklük Ülküsü, 1990). Hüseyin Cahit, Meşrutiyet hatıralarında Osmanlılık idealinin boşa geçen bir hedef olduğunu söylemiştir. Çünkü Osmanlılık fikrinin tutmadığı noktasında birkaç örnek vermektedir. İstanbul'da vekil seçimlerinin yapılması için öncelikle belediye seçimlerinin yapılması gerektiğini söyleyerek, Adalar'da önceden hazırlıklarını yapan Rum ve Ermeniler nedeniyle bir tane bile Türk meclis üyesi seçilememiştir. Organizasyonun çok iyi bilen bu milletlerin asıl niyeti önceden sezilmemesiydi; İstanbul'da bir tane bile vekil çıkarılamayabilirdi. Bu durumu Türk kamuoyuna anlatmak görevini kendisine olduğunu söylemektedir. Rumların hoşuna gitmeyen bu durum nedeniyle, Rum gazeteleri ve Hüseyin Cahit'in Tanin gazetesinde mücadele başlamıştır. Türkçülük bilincinin gitgide kendinde gelişmesi ile Kasım 1908'de çıkan Millet-i Hâkime yazısında şöyle demektedir. “*... Milleti hâkime olan Türkler bütün tebaaları için, cins ve mezhep hususunda hürriyeti tamme bahş ve ita ve bunu taahhüt etmekle kendi mevcudiyeti hayatilerini bile tehlikeye koymuşlardır. ...İstikbalde anasını Osmaniyenin muhadenet (kardeşlik) ve ittihadı hakkında ne kadar kuvvetli ümitler beslersek besliyelim bugün bir vaka! Hakikiye şeklinde binlerce misali, detâil ile göztümüzün önünde durduğu için muhakkak olarak biliyoruz ki bu Devletin baka-sını müslim unsur*

sağlamlaştırılması ve Türklüğün yüceltilmesi amacıyla kurulmuştur. Kısaca “Türk Milliyetçiliği” olarak da adlandırılan bu amaç, Derneğin “Millî Ülkü (mefkûre)”südür.

¹⁶ Genç Kalemler dergisinde; Ömer Seyfettin ile Ali Canip Yöntem yazmaktadır. Dergide ilk başta siyasi bir idealle hareket etmeyen Türkçüler ve Turancıların birleştikleri tek nokta dilde (Türkçe'de) Türkçülüktür.

¹⁷ Ziya Gökalp II. Meşrutiyetten sonra İTC'nin Diyarbakır şubasını açmış ve bölge müfettişi olmuştur. 1909'da Selanik'te toplanan ilk büyük kongreye Diyarbakır delegesi olarak katılmıştır. İTC'nin Merkezi Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiştir. (Konu hakkında bkz: Ergun Sav, Atatürk ve İki Büyük Türk Düşünürü Namık Kemal Ziya Gökalp, bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s.108-109).

¹⁸ Kurucu başkan Mehmet Emin Yurdakul'dur.

¹⁹ “Halim Sabit, Kazan'da doğmuş, İstanbul medreselerinde okumuş ve medresede hocalık etmiştir. Arapça ve Farsça bilir. Sebülürreşaf'a İslam dergisinde Hikmet te makaleler yayınladı. Sonradan Gökalp'la beraber Yeni Mecma'da çalıştı. Mütareke'de Almanya'ya giderek halı ticareti yaptı. 1936'da tekrar ilim hayatına döndü ve İslâm Ansiklopedisi sekreterliği yaptı. İstanbul'da 1943'te öldü.” (Ülken, 1992).

²⁰ “Hüseyin Hüsamettin Amasyalıdır. Dersâim ve medreselidir. 6 Ciltlik büyük Amasya Tarihi' ni yazdı. Eserin birkaç cildi umumi Türk tarihine aittir. Aşırı etimolojik kelime benzetmeleriyle tanındı, İstanbul'da öldü.” (Ülken, 1992).

²¹ Türk Yurdu dergisinde ilk Türkçüler olarak Süleyman Paşa ile Bursalı Tahir

gösterilmesini rağmen Ali Suavi'nin bu konudaki fikirleri açısından onlardan eski olduğunun söylenmesi gerekmektedir. Bursalı Tahir, Ali Suavi'nin fikirlerinden esinlendiğini belirtmiştir. Türkçülük fikri Ali Suavi'den önce imparatorluk sınırları dışında başlamıştır. Ali Suavi, Comte de Gobineau'nun “*Inegalite des Races*” eserinden etkilenmiştir Muhbir ve Ulum gazetelerinde şöyle yazmıştır: “*Türkler sade asker ve fatih bir ırk değil, dünya medeniyetinde kuruculuk hizmeti gören büyük bir ırktır.*” Yine geçmişte birçok ırkın temelini Türk'e çıkacağını iddia etmektedir. “*Türkler sonraları İran'a ve Anadolu'ya ve Rumeli'ye yayıldılar, Mısır'a indiler, fethettikleri yerlerde birçok hanedanlar bıraktılar. Türkler âlemde birinciydiler. Hayvan ehliştirmeyi, kanallar açmayı, maden işletmeyi, edebiyatı yaymayı yapan Türklerdir.*” Ziya Gökalp ise Türkçülüğün Esaslarında Türkçülüğün kurucuları olarak Ahmet Vefik Paşa ile Süleyman Paşa'yı gösterir.

²² “Sebülürreşad dergisi, Türkçülüğün, ülkenin Türklerle meskûn cihetiyle Türk olmayan Müslümanlarla meskûn kısmını ayırmak suretiyle “Türkiye'yi iki kısma ayırdığını, zaten İngilizlerin vd. Batılı güçlerin Osmanlıyla ilgili politikasının da bundan başka bir şey olmadığını söylüyor; böylelikle Türkçü milliyetçilere ‘bölücülük’ ve ‘vatana ihanet izafe ediyordu.” Yine Balkan savaşlarından sonra İslamcılar, gayri ihtiyari, milliyetçiliğin oluşumunu ve içeriğini İslâmî Açından denetlemek, daha doğrusu buna serh düşme konumunda kalmışlardır. Babanzade Ahmet Naim'in “halis Türkçüler ki ‘apaçık dinsizlik mefkûresi aşlamak istedikleri kanısındadır.” (Bora, Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık, 2003).

kadar istiyen yoktur. Demek oluyor ki biz müslim unsur memleketin şu halinde hayatımızı kurtarmak istersek hüküm ve nüfuzu kendi elimizde tutmalıyız ve anasırı saireye bunu kaptırmamalıyız. ...Parlamentoda gayrimüslim unsurlar gerek adeden, gerek adeden olmayıp ta bizim aramızdaki tefrikayı nisbeten bize faik zuhur edecek olurlarsa ne yapacağız? Meclis-i Mebusanı mı dağıtacağız? (...)" Hüseyin Cahit hatta Gayri Müslim tebaa istediği kadar hak ve hukuka sahip olsa da bu devlet Türk devleti olarak kalacaktır. Çünkü bu devleti kuranlar Türklere ve bu vatani fetheden millet Türk milletidir. Onlar (gayrimüslim tebaa) ne derse desin, ne yaparlarsa yapsınlar bu vatanın hâkim milleti Türklere ve bu devlet Türk devletidir ve bu, hep böyle kalacaktır, demektedir (Akşın, 1980).

Bu dönemde modern İslamcılar da Türkçülerle anlaşma yoluna gitmiştir. Özellikle Sebilürreşad²³ dergisinin modern İslamcı yazarları olan; Akif, Aksekili Hamdi, Mahmut Esat, İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Naim, Tahir ul-Mevlevi, Bursalı Tahir, Ali Ekrem, Ferit, Şerefeddin, Abdurresid İbrahim, Halim Sabit, M. Şemseddin, Abdullatif Nevzat (Nevzat Ayasbeyoğlu) Türkçüler ile batıcılar arasına karışmışlardır (Bora, 2017).

Ülke dışında Hüseyinzade Ali Tiflis'te yayınlanan "Füzüyat" adlı dergisinde Ahmet Ağaoglu ile birlikte Türkçülüğe ait yazılar yazmıştır. Hüseyinzade İrşad, Terakki ve Hakikat gazetelerinde de çalışmıştır. Hayat gazetesini çıkarmadan önce Rusça yayınlanan Kapsi gazetesinde Kafkas Türklerinin ülkelerini savunarak başyazarlık yapmıştır. İttihat ve Terakki kurucularından olan Hüseyinzade Ali cemiyetin 1910-1918 yılları arasındaki en aktif üyelerinden olmuştur. Türk Ocaklarında Ziya Gökalp ile birlikte sürekli olarak gençlere sohbetler vermiştir. Yusuf Akçura ile birlikte Turan heyeti ile 1916'da Berlin'e, Akil Muhtar ve Nesim Muslih'le 1917'de Stockholm'e Türkçülük propagandası yapmak için gitmiştir (Ülken, 1992).

Batıya karşı daima olumlu bakan Akçura'ya karşı Gökalp daima batıya karşı mesafelidir. Gökalp batı medeniyetini kokmuş ve hasta olarak kabul ederek, yeni kurulacak bir Türk medeniyetini hakiki medeniyet olarak kabul etmiştir. Hatta Türk iradesi batıdaki gibi kadınlaşmamış ve zayıflamamıştır. Nietzsche'nin bahsettiği üstün insanlar Türklere aittir. Bütün insanlığın anası Türklere aittir. Her seferinde insanlık Türklere meydana gelmiştir. Özellikle "*Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan, Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan*" dizeleriyle Türkçülük akımının coşmasını sağlamıştır (Bora, 2017). Ziya Gökalp kaybedilen topraklara ithafen işte böyle ucu bucağı olmayan bir hedef belirlemiştir (Doğan, 2016). 1918 yılında yazdığı Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak eserinde Türkçülük programını ortaya koymaya çalışmıştır. Akçura, Hüseyinzade Ali Bey'in şiirsel açıdan Ziya Gökalp'e örnek olduğunu söylemiştir (Bora, 2017). Türkleştirme ile amaç, üretim mekanizmasında yeni bir eleman olarak Türkleştirilen her vatandaşın

ülkeye ve millete hizmet etmesidir (Alp, 2001). Türk-İslam kültürü oluşturmaya çalışan Ziya Gökalp'e göre Türk Edebiyatı, Yunan ve İran etkisinden kurtulmalıdır. Ona göre Türkçülerin amacı modern anlamda bir İslam Türkçülüğü yürütmektir. Türkçülerin ümmet için programlarının aşağıdaki gibi olması gerektiğini söylemektedir:

- İslam milletleri arasında ortak olan Arap alfabesini korumak,
- İslam milletleri arasında ilmi terminolojiyi aynılaştırmak bunun gerekli bilimsel çalışmalarını yürütmek. Terimleri Türkçe' den ziyade, Arapça ve kısmen Farsça'dan seçmek,
- İslam milletleri arasında ortak bir İslami eğitim²⁴ programı ve sisteminin kurulmasını sağlamak,
- İslam milletlerinin dini kurumları arasında işbirliği sağlamak,
- İslam ümmeti için kutsal olan ve İslam'ın sembolü olarak kabul edilen Hilalin yine kutsallığının devamını sağlamak. Bununla birlikte Türkçülük, İslamcılığın ta kendisidir. Türkçüler İslam milliyetçilerinden ayıran şey onların İslam ümmetçisi olmaları ile mümkün olmaktadır (Gökalp, 1976).

Ziya Gökalp yürüttüğü kültür milliyetçiliği²⁵ ekseninde Türk Milletinin içinde birden çok milletin olabileceğini belirtmiştir. Türk, birçok milletin aksine dil ve edebiyat açısından parçalanmaktan göçebe kültürü ile kurtulmuştur. Ancak Türk milletini parçalamak ve dilini yok etmek konusunda sosyalizm denen büyük bir düşmanı mevcuttur. Sosyalizmi millet fikrinin düşmanı olarak kabul etmektedir (Gökalp, 1976). Ülken'e göre ise bu doğru bir tespit değildir. Zira millet fikrine komünizm karşıdır. Milliyetçi sosyalizm, dinci sosyalizm ve sosyal demokrasi milliyetçiliğe karşı değildir. Ona göre Hüseyinzade Ali hem sosyalist hem de Turancı bir kişidir (Ülken, 1992). Gökalp, Rusya'nın milleti yok etme projelerinden biri olan Tatar medeniyeti projesini eleştirmek ve durdurmak için meşhur o dizeyi yazmıştır.

"Vatan ne Türkiye'dir Türklere ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan" (Ülken, 1992).

Kıvılcım dediği *Turan* şiirini Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip'in çıkardığı Genç Kalemler Dergisinde²⁶ 7 Mart 1911 yılında yayınlamıştır (Sav, 2001). Bu yayınlanan şiirin ardından ise; Ahmet Hikmet Bey (Müftüoğlu) da Altınordu makalesini yayınlamıştır (Gökalp, 2015).

Turan, Türklere için bir ülküdür. Kurulmak istenen müreffeh vatanın adıdır. Türk milletinin bütün boylarının bir arada yaşayacağı güzel ülkedir. Sınırlarında sadece Türklere bulunduğu, sadece Türkçe'nin konuşulduğu, Türk milli harsının ve ananesinin hüküm sürdüğü bir coğrafyadır. Ziya Gökalp'in bu dönemde Türkçülük çalışmalarına asıl adı Moise Cohen (Moiz Kohen) olan Munis Tekinalp²⁷ ekonomi yazıları ile yardım etmiştir. Tekinalp'ten önce bu görevi Türk Yurdu dergisinde ki yazıları ile Parvus Efendi²⁸ üstlenmiştir. Tekinalp Türk ruhu adlı eserinde Meşrutiyet döneminde yürütülen İslamcılık ve Osmanlılık fikirleri arasında milli

²³ 1912'de faaliyete başlayan İslamcı bir dergi.

(bkz: www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=information/information&information_id=6)

²⁴ İslami eğitim Ziya Gökalp'e göre; İslami metodlara göre çocukların yetiştirilmesidir. Çocuklara milli dilimiz ile tarihimizi öğretiriz. Sonrasında İslami usul ve esasları öğretiriz. Sonrasında ise, matematik ile fen bilimleri ve yabancı dil öğretiriz. (Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, 1976).

²⁵ "*Türk'üm!* diyen her bireyi Türk tanımaktan başka çıkar yol yoktur." Diyerek kültür milliyetçiliği için önceliğin bireyin Türk'üm demesini yeterli görmüştür. (Alp, 2001) Tabii bir bireyin sadece ben Türk'üm demesi ile o birey Türk olarak tanınır ama hakiki manada Türk olabilmesi için; Türk milletinin almış olduğu eğitimi alması, sahip olduğu kültürü ve duyguları da paylaşması ile bu mümkün olabilir.

²⁶ Mehmet Ziya Bey'in bu dergide kullandığı mahlası Gökalp'tir. 1924'te hayatını kaybeden Ziya Bey, daha sonra Ziya Gökalp Bey olmuştur. (Konu hakkında bkz: Ergun Sav, Atatürk ve İki Büyük Türk Düşünürlüğü Namık Kemal Ziya Gökalp, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s.113).

²⁷ Tekinalp: "*İlk eserini 1912'de "Türklere Bir Milli Ruh Arıyorlar" adıyla Fransızca ve Türkçe yayınlamıştır. İkinci eseri "Türkisme et Panturkisme" adıyla 1914'de Fransızca ve Almanca olarak çıkmıştır. Yeni Mecmua' da Memleketimizde İş Bölümü (sayı 6, 16 Ağustos 1917), Tesanütçülük (sayı 26, 3 Ocak 1917), Tesanütçülük: İçtimai Siyaset (sayı 27, 28), Tesanütçülük: Yeni İstikamet (sayı 37, 28 Mart 1918), Yeni İstikamet İstikrazı (sayı 40, 18 Nisan 1918), Tesanütçülüğün gayesi (sayı 43, 9 Mayıs 1918), Almanya'da İçtimai Faaliyet (Tesanütçülük) (sayı 47, 6 Haziran), İçtimai Duygu (sayı 55, 1 Ağustos 1918), Demokrasinin gayesi (sayı 56, 8 Ağustos), Harp ve İktisat: 1 - Milli İktisat (sayı 59, 29 Ağustos), vb. yazıları bulunmaktadır. "Tekin Alp son kitapları olan Kemalizm (1938, Fransızca ve Türkçe) ile Türk Ruhu'nu (1944, Türkçe ve Fransızca) Atatürk devrine tahsis etmiştir (Ülken, 1992).*

²⁸ "*Parvus 1905 ihtilalinde Lenin ile birlikte çalışmışken sonra servetsiz ihtilal yapılamaz düşüncesiyle onlardan ayrılmış ve Almanya'da büyük servet yapmış ve Almanya'nın şark işlerine karışmış bir Alman Yahudisidir. Türk Yurdu'nda Parvus'un Türkiye iktisadi hayatına dair bir seri makalesi çıkmıştır.*" (Ülken, 1992).

şuurun çıkmasını yani Türkçülüğün gelişmesinde en etkili isim olarak Ziya Gökalp'i görmektedir (Ülken, 1992). Ziya Gökalp, 1914 yılında yayımlanan Kızıl Elma kitabında bütün Türklerin birleşmesinde dil ve kültür milliyetçiliğinin etkili olacağını savunmuştur (Parla, 2009).

Bu dönemde Türkçülük fikrini gördüğü diğer bir kişi Genç Kalemler dergisinin yazarlarından Ömer Seyfettin'dir. Ömer Seyfettin, Balkan Savaşında orduda üsteğmen olarak görev yaparken esir düşüp Naflıyon Kalesinde esir hayatı yaşarken, yaşadıklarını Tanin ve Türk Yurdu'na göndererek yayınlamıştır. 1917 yılında en güzel hikâyelerini *Yeni Mecmua'da* yayınlamıştır. 1918'de *İlyada'yı* 1919'da ise *Kalevala'yı* Türkçe'ye çevirmiştir. Yine *Eshabı Kehfimiz* adlı dil alanında eserini yayınlamıştır. Ömer Seyfettin "*Bir cinsten olmayan şeyler toplanamaz. Birbirlerinden tarihleri, gelenekleri, dilleri, ülkeleri ayrı ulusları toplayıp hepsinden bir ulus yapmak imkânsızdır. Bu ulusları toplayan Osmanlı dersiniz yanılmış olursunuz. Ulus bir dil konuşan, bir din, bir eğitim, bir kültürde birbirine bağlı insanların butunudur. Ulusların ülkeleri, dil, din, eğitim, can ve duygu kardeşlerini birleştirip hepsini siyasi bir sınır içinde tutmaktır.*" diyerek etnisitesi Türk olmasa da Türkçe konuşup, Türkçe eğitim almış olan kişileri de Türk milletinden saymaktadır. Ömer Seyfettin ve kendisi ile hareket eden yeni dilci grup dil konusunda şu konularda mutabakata varmıştır: Arapça ve Farsça terkiplere yer verilmemeli, bu dillerin çoğul ekleri dilden atılmalı, bu dillerin edatlarına gerek yoktur. Bu dillere ait kelimeler kullanılmamalıdır. Çünkü bir dil başka dillerden kelimeler barındıramaz. Yazı ve konuşma dili eşdeğer haline getirilmelidir.

4. Sonuç

Türkçülük fikri Osmanlı İmparatorluğunda özellikle 1808 Sened-i İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile birlikte yabancı devletlerin imparatorluğun işlerine müdahale etmesi ve gayrimüslim tebaanın ayrıcalıklı haklar elde etmesiyle birlikte gelişen sürece ilkin tepki olarak çıkmıştır. Özellikle Avrupalı Türkologlar ve Rusyalı aydınların bu alandaki çalışmaları ile dışta, reaksiyonel bir kişi olan Ali Suavi ile de imparatorluk sınırları içinde başladığı söylenebilir. Ali Suavi ile başlayan Milliyetçilik/Türkçülük akımı zaman içerisinde Genç Osmanlı, Yeni Osmanlı Cemiyetlerinde görülmüş ancak devlet için ilk kurtarıcı akım olarak kabul görmemiştir. I. Meşrutiyetin kısa sürmesi nedeniyle de gelişmesi gecikmiştir. Ancak II. Meşrutiyet ve ardından gelen Balkan Savaşları neticesinde doruk noktasına ulaşarak İttihat ve Teraki Cemiyetinin ana fikir akımı olmayı başarmıştır. Türkçülük fikri özellikle 1917 yılına kadar marjinal bir şekilde sürdürülmüştür.

Türkçülüğün gelişim sürecinde yurtdışı Türklerin etkileri yadsınamaz derecede büyüktür. Özellikle Macar Vambéry'i tarafından 1885'de yazılan *Das Turkenvolk* eseri ile ortaya çıkan Turan hedefinin ülkedeki banisi Bakülü Hüseyinzade Ali²⁹ ve Kazanlı Yusuf Akçura'nın fikirleri ve katkıları bu alanda çok fazla olmuştur. Ziya Gökalp ile birlikte "Vatan ne Türkiye'dir Türklerle ne Türkistan, Vatan Büyük ve Müebbet Bir Ülkedir Turan" coşkusuna dönüşen akım Türkçüler için bir hedef ve ülkü haline gelmiştir. Öyle ki devletçi ve bürokratik bir tarzda Türkçülük fikrini savunan Gökalp ile birlikte burjuvatik ve sosyal bir milliyetçilik anlayışını savunan Akçura, Türk gibi kalkınmanın gerekliliği fikrini, Türkçülük akımının ekonomik hedefi haline getirmiştir. Ali Suavi'nin düşüncesi olan "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Modernleşmek*" düşüncesi, Hüseyinzade Ali

tarafından "*Türkleşmek İslamlaşmak Avrupalılaşmak*" ve Ziya Gökalp'te ise "*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak*" düşüncesi geçirdiği fikir cereyanı ile Türkçülük akımının ana hedefi haline gelmiştir. Türkçülük; Türk'e, Türklüğe, Türk Vatana, Türk Bayrağına, Türk Devletine ve bunların yanında İslam Dünyasına hizmet etmeyi ve bu uğurda her türlü meşakkate katlanmayı boyun borcu kabul eden sistematik bir hal almıştır. Kimi zaman İslamcılar tarafından ağır eleştirilere maruz kalsa da, özellikle dönemin sadrazamı Said Halim Paşa, Cemaleddin Efgani ile Sebilürreşad'ın önemli İslamcı'lardan Mehmet Akif, Aksekili Hamdi, Mahmut Esat v.d. tarafından desteklenen bir hal almıştır. Öyle ki Balkan Savaşları'nın ardından yaşanan elemeler neticesinde depreşen Türklük ruhu ile birlikte İttihat ve Teraki Cemiyetinin ana programı olması ile eğitim, ekonomi, hukuk, siyaset v.b alanlarda sadece Türk ve Türklük için mücadele verilmiştir.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Tüm süreç sorumlu yazar Fatih Koç tarafından yürütülmüştür.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Akçura, Y. (1928). *Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yazıları*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akçura, Y. (1978). *Türkçülük Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. Türk Kültür Yayımları.
- Akçura, Y. (2016). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ötügen Yayınları.
- Akın, R. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketleri*. Der Yayınları.
- Akşin, S. (1980). *Jön Türkler ve İttihat ve Teraki*. Gerçek Yayınevi.
- Alp, T. (2001). *Türkçülük*. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri.
- Arai, M. (2008). *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*. İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve Milliyetçilik*. Gündoğan Yayınları.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*. Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İletişim.
- Cansever, H. F. (1962). *Türkçülük Nedir*. Kervan Yayıncılık.
- Çalık, M. (2016). *Milli Kimlik Milliyetçilik*. Cedit Yayınevi.
- Danişmend, İ. H. (1942). *Ali Suavi'nin Türkçülüğü*. C.H.P Genel Sekreterliği Neşriyatı.
- Darendelioğlu, İ. (1977). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. Tokar Yayınları.
- Doğan, M. (2016). *İki Yol Açıcı: Nureddin Topçu ve Necip Fazıl*. Yazar Yayınları.
- Elçin, Ş. (1978). *Türkçülük ve Milliyetçilik*. Türk Kadınları Kültür Demeği Merkez Yayınları Nu:6.
- Ertürk, H. S. (1971). *Türkçülük Nedir*. Kanaat Matbaası.
- Georgeon, F. (2005). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876--1935)*. (A. Er, Çev.). Tarih Vakfı.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muassırlaşmak*. Emel Matbaacılık.
- Gökalp, Z. (2015). *Türkçülüğün Esasları*. Bordo Siyah Yayınları.

²⁹ "*Türk Kanlı, İslam İmanlı, Batı Kıyafetli Olalım*" diyen, tıp ve Türkçülükle ilgili birçok seri olan Hüseyinzade Ali 1941'de ölmüştür. (bknz: Yalçın Tokar, İttihatçı ve Nazi

Çılgınlıları, Tokar Yayınları, İstanbul, 2008, s.132)

- İmbert, P. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*. (A. Cemgil, Çev.). Engin (Orijinal eserin basım tarihi 1909).
- İnan, Y. Z. (1978). *Jöntürklerden İttihat ve Terakki Cemiyetine*. Bayramşık Yayınevi.
- M.Landau, J. (1999). *PanTürkizm*. Sarmal Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2017). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İletişim.
- Mardin, Ş. (2017). *Türk Modernleşmesi*. İletişim.
- Meram, A. K. (1969). *Türkçülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi*. Kültür Kitabevi.
- Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. Kömen Yayınları.
- Parla, T. (2009). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Deniz.
- Said Halim Paşa. (1919). *Buhranlarımız*. Tercüman 1001 Temel Eserler.
- Said, E. (1977). *Oryantalizm Sömürgeciliğin Keşif Yolu*. Pınar Yayınları.
- Sav, E. (2001). *Atatürk ve İki Büyük Türk Düşünürü Namık Kemal Ziya Gökalp*. Bilgi Yayınları.
- Sebilürreşad Dergisi. (2022). https://www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=information/information&information_id=6 adresinden 24 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Seyfettin, Ö. (1980). *Turan Devleti*. Su Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (1990). *Türklük Ülküsü*. Toker Yayınları.
- Toker, Y. (2008). *İttihatçı ve Nazi Çılgınlıkları*. Toker Yayınları.
- Topçu, N. (2016). *Kültür ve Medeniyet*. Dergah Yayınları.
- Turan, O. (2003). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefküresi Tarihi*. Ötügen Yayınevi. Türk Dil Kurumu. (2022). http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=yalava%C3%A7&uid=76990&guid=TDK.GTS.5c1cd454d1e2d1.87726672 adresinden 24 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.
- Türk Ocakları Genel Merkezi. (2023). <https://www.turkocaklari.org.tr/basin-aciklamalari/tuzuk-3510> adresinden 10 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türkdoğan, O. (2004). *Milli Kültür Modernleşme ve İslam*. IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. Ülken Yayınları.
- Yetim, F. (2008, Aralık). II.Meşrutiyet döneminde Türkçülüğe geçişte kapsayıcı formül: "millet-i hakime" düşüncesi ve etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), 71-84.
- Zürcher, E. J. (1987). *Milli Mücadelede İttihatçılık*. Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları.